

חלק א: הקיבוץ כמשפחה

שבוע חלף מאז חגיגות הבר/בת מצווה של ילדינו. המסיבה הייתה מדהימה, נעימה, שמחה ומושקעת... כן ירבו מסיבות כאלו בביתנו. [הדגשות שלי – ת"ח].

[עלון גחלת 18.7.2008]

כך מסכמת חוה, עורכת עלון הקיבוץ, את מסיבת בר-המצווה הקולקטיבית. הילדים הם ילדינו והמסיבה – בביתנו. לצורך העניין הבית הוא בית, ואין חשיבות שהאירוע הועתק לקיבוץ סמוך בשל היותו מחוץ לטווח הרקטות המשוגרות מרצועת עזה.

כשהגיע לקיבוץ גרעין נח"ל חדש, הכינו חברי הקיבוץ שלט: "ברוכים הבאים לביתנו – מכל בית גחלת". חתימה זו מופיעה גם באירועים ציבוריים רבים. ברוח זו, שירותים שהקיבוץ מספק נקראים "נהג בית" (נהג המסיע בשעות קבועות חברים לעיר הסמוכה ובחזרה) או "קופת בית" (שירות למתן כסף מזומן שניתן בהנהלת החשבונות של הקיבוץ). נראה אפוא שחברי הקיבוץ נוטים להתייחס לארגון החברתי שלהם במונחים של בית.

המושג "בית" קשור למושג "משפחה" הן בהיבט הפיזי – משפחה כחולקת קורת גג משותפת, והן בהיבט הרגשי. "להרגיש בבית" משמעו להרגיש נוח, להתנהג בטבעיות (כלומר מבלי להיות מודע לעצמך).

קיבוצניקים מרגישים בבית כשהם נכנסים בשער הקיבוץ או כבר בעלותם על כביש הגישה לקיבוץ. יעיד על כך ה"רפלקס" הקיבוצניקי לשחרר את חגורת הבטיחות ברכב עם ההתקרבות לשער הקיבוץ. בתוך חצר הקיבוץ מתרופפת אחיזת חוקי התנועה גם אצל חברים שבצאתם מהקיבוץ יקפידו הקפדה יתרה. תופעה דומה ניכרת בלבושם של אנשי הקיבוץ. בתוך חצר הקיבוץ לא יהססו החברים ללכת כמו בבית, בגופייה ובכפכפים, ואין זה נדיר לראות חבר שיוצא מן הבית לזרוק אשפה והוא לבוש בתחתונים בלבד.

כדי להבין את תפיסת הקיבוץ כמשפחה ראוי להקדיש תשומת לב מיוחדת לשני מושגי מפתח השגורים בפי אנשי הקיבוץ: "בית" – מושג חובק בתים, מדשאות, שדות, ואת כלל החברים והתושבים, והמושג "בנים" ככינוי לכל הילדים והילדות שנולדו בקיבוץ מראשיתו ועד היום, גם כאשר הם בוגרים ו/או אינם נמנים עוד עם חברי הקיבוץ.

הקיבוץ כבית

הבית הקיבוצי תוכנן ועוצב בהתאם לאידיאולוגיה השיתופית ולאורח החיים הקיבוצי.¹⁵ הבעלות המשותפת על הקרקע והמבנים הצריכה – וגם אפשרה – התארגנות שונה מהמקובל בעיר או בכפר.¹⁶ כך מנתח האדריכל צבי אפרת את המרחב הקיבוצי:

קיבוץ לא מתפתח מנקודת המוצא הבראשיתית של פרצלציה, של חלוקה למגרשים – אלא המציא אדריכלות חדשה שאינה בת חלוקה. אדריכלות שמתנערת בעיקרון מכל תולדות הסימון והגידור הטריטוריאליים המוכרות לנו. המצאה זו מאפשרת חשיבה כתמית ולא קווית, דיפוזית ולא מתארית, רקמתית ולא בניינית, ומבקשת ליצור מרחב בלי גבולות בין הפרטי לציבורי, ובלי גדרות בין שכנים. זו אדריכלות ייחודית משום שהיא מבטלת את הזיקה המקובלת בין הבית למגרש ובין הדמות לרקע: הודות לכך היא מאפשרת את יישומה של האידיאולוגיה הקיבוצית המבקשת להפריד חלק מהפונקציות הביתיות, להפוך אותן לקבוצתיות ולצמצם את הדומסטיות למינימום הכרחי. פרטיות וציבוריות נחלצות מקוטביותן ומסדרות ברצף באופן שאינו מוכר בשום מקום אחר. כשאנחנו הולכים בשבילי הקיבוץ, אנחנו בבית. [הדגשה שלי – ת"ח].¹⁷

אפרת מנסה היטב את ייחודו של המרחב הקיבוצי, מרחב המקשה על ייצור הבחנות בין פנים לחוץ, ולכן מרחב שהוא כולו בית. באופן מעשי, הקיבוץ תוכנן ונבנה סביב מרכז המאגד פונקציות ביתיות שהופקדו בידי הקהילה: חדר האוכל, המכבסה, מחסן הבגדים, בתי התינוקות ובתי הילדים (שנבנו בימי הלינה משותפת), המועדון לחבר (שהיו בו רדיו ועיתונים לפני שהיו בידי החבר). בתי המגורים מתפרשים כמניפה סביב המרכז. בין הבתים משתרעות מדשאות וביניהן מערכת שבילים להולכי רגל.

טיול קצר ברחבי קיבוץ גחלת עשוי להמחיש את רעיון הקיבוץ כבית. בואו,

היכנסו:

15 Chyutin M. and Chyutin B 2007, 51-74

16 בר־אור ו־סקי 2010, 5-12.

17 אפרת 2010, 286.

שער אוטומטי, צהוב ורגיל למראה עומד מולנו. השער, והגדר בה הוא קבוע, תוחמים את הקיבוץ ומייצרים גבול בין פנים וחוץ. הם מחייבים את הבא בשערי הקיבוץ לעצור לרגע, הם קוטעים את ההירת הרכב בכביש הפתוח. השער הצהוב מהווה סימן להגעתך לשטח מוגבל, יהיה זה הקיבוץ, המושב, המפעל או הבסיס הצבאי. לצידו של השער ניצב ביתן שמירה, ריק עד שעות אחר הצהריים המאוחרות, וכדי להיכנס עלינו לטלפן לאחד ממכרינו בקיבוץ שיפתח עבורנו את השער. בלילה שומר עליו ויקטור, השומר השכיר, ובסופי שבוע מצטרפים אנשי הקיבוץ הרשומים לתורנות שמירה. הכביש שעליו נכנסנו לקיבוץ הוא כביש ראשי המפריד בין האזור המשקי שבו ענפי הייצור והחקלאות, ובין אזור המגורים וענפי השירות. נסיעה קצרה בכביש תביא אותנו למעגל תנועה מגוון היטב.

אם נמשיך בכביש העולה נגיע הישר ללב הקיבוץ, משמאלנו נראה את הקומונה (המכבסה ושירותי הטיפול בכביסה) ומימיננו את חדר האוכל. נחנה את הרכב במגרש החנייה הגדול. מכאן ממשיכים ברגל. בקיבוץ מספר מצומצם של כבישים המיועדים לתנועת כלי רכב. ההתנהלות במרחב היא ברובה רגלית או על אופניים.

פרפרזה קיבוצית ידועה היא ש"כל הדרכים מובילות לחדר האוכל". בתמונה רואים שלוש מדרכות מרכזיות המנקזות את כל רשת המדרכות לחדר האוכל.

בעומדנו ליד חדר האוכל נפרש לפנינו הדשא הגדול, הלוא הוא מרכז הקיבוץ, הכיכר המרכזית של החיים הציבוריים – ה"אגורה"¹⁸. סביבו ממוקמות הספרייה והמזכירות (בכניין שאנו רואים בתמונה למטה), המרפאה, הנהלת החשבונות, צריף הדואר, בתי הילדים וכן השורה הראשונה של בתי החברים.

18 את הכינוי "האגורה" שאל האדריכל הקיבוצי שמואל ביקלס מכיכר העיר של הפוליס היוונית, שהייתה מרכז החיים הציבוריים שם (יסקי 2009).

ריכוז הפונקציות סביב הדשא הגדול יוצר הזדמנויות יומיומיות רבות למפגש בין ההולכים למרפאה, לכליבו (חנות המכולת הקיבוצית), למועדון לחבר, לקומונה, לאסוף או "לזרוק" כביסה, לקחת רכב ממגרש החניה, לקחת דואר או לחדר האוכל עצמו. הנה אחד מחברי הקיבוץ הוותיקים חוזר מהכליבו בשעת בוקר:

הוא נמצא כעת בקצה רחבת חדר האוכל ומיד יפגוש שתי צעירות שחזרו מן המכבסה.

הבה נסתכל על חדר האוכל. זהו בלי ספק הבניין הגדול והמרשים ביותר בקיבוץ. חזיתו, הפונה לאזור המגורים של הקיבוץ, בנויה חלונות גדולים, וסביבו רחבה מרוצפת.

הבה ניכנס.

בקומה התחתונה ממוקם לוח המודעות ולידו תיבות הדואר של החברים. משמאלנו דלתות הזכוכית של המועדון לחבר. בשעה זו המועדון סגור, אך עוד הערב יתמלא בהמון אדם הבא לשתות קפה ממכונת האספרסו ולהתכבד בעוגיות, שש למפגש חברתי בלתי פורמלי. לפחות פעמיים בשבוע המועדון פולש לרחבה שלפניו ומציב בה שולחנות וכסאות לתועלת החברים שילדיהם יתרוצצו על הדשאים, או לכבוד אלו שירצו לתפוס רוח ערב אחרונה.

נחזור למבואה של חדר האוכל. במרכזה גרם מדרגות ולידו לוח מודעות קטן שעוד ידובר בו בפרק האחרון. נעלה לקומה השנייה, שם נמצא אולם האכילה.

הבה נניח שהשעה עכשיו שתיים בצהריים. חדר האוכל ריק כי ארוחת הצהריים הסתיימה זה מכבר. שעות הפתיחה קצרות ומדויקות. קטיה, העובדת השכירה, עדיין כאן מנקה את הרצפות. סביר שתשאל: "מה באתם עכשיו? את יודעת שבאחת וחצי סוגרים". ודאי שאני יודעת. כל באי חדר האוכל יודעים בדיוק את שעות הפתיחה שלו, כמו בני משפחה הנקבצים יחדיו אל השולחן. לא נפריע לקטיה. נעבור אל צידו השני של חדר האוכל, אל המדרכה היורדת לכיוון אזור בתי הילדים:

מדרכה זו יוצאת הישר מן המפלס העליון של חדר האוכל, והיא ציר תנועה מרכזי שמחבר אותו לאזור בתי הילדים ומגורי החברים ומשם למגורי הצעירים ולבריכה. בצידו המדרכה אנו רואים את גגות המיגון שבנה משרד הביטחון על בית התינוקות ועל פעוטון חלילית. עכשיו הם נראים כמו מבצרים קטנים. הגדר הגבוהה מקיפה את גן דקל והיא חריגה בנוף משום שהוא גן חובה בפיקוח משרד החינוך ובמימונו, ועל פי התקן הארצי נבנתה סביבו גדר. בשאר בתי הילדים הגדרות הנמוכות תוחמות את אזור המשחק אך מאפשרות לו להשתלב במרחב הכללי:

מאתורי הגדר חבויה חצר הגרוטאות הקיבוצית: מחשבים מקולקלים, תנור אפייה ישן, טרקטור בפנסיה, עשרות כלי בית וחפצים מזדמנים, וכמובן ארגו חול רחב ידיים.

עכשיו צהריים, הילדים נחים. גם המטפלות. עוד שעתיים יהיה כל האזור כמרוקחה. על הכביש יחנו מכוניות של הורים הגרים מחוץ לקיבוץ ומפקידים את ילדיהם במערכת החינוך הקיבוצית, ומצד המגורים והמשק של הקיבוץ יתקבצו ההורים בני המקום לאסוף את ילדיהם. רבים מהם יישארו לבלות במגרש המשחקים הקרוב:

המעבר מבתי הילדים לבתי המגורים מתרחש בהדרגה סמוך למגרש המשחקים. הקרבה בין מרפסות הבתים למרחב הציבורי של אזור המשחקים עשויה להפגיע מעט, אך יש לה הסבר היסטורי: מטבע הדברים, מגרש המשחקים נבנה בין בתי הילדים, אלא שהזמנים השתנו, הלינה המשותפת הסתיימה ותם עידן "הבית הכולל" (מתחם שכלל כיתה, חדר אכילה וחדרים למגורי הילדים). כיום התייתר הצורך בחלק ממבני החינוך, משום שהילדים גרים בבית הוריהם, לומדים בבית הספר האזורי, ואחרי הצהריים הם נמצאים במסגרת חינוכית דמויית מועדונית שיכולה להכיל מספר גדול יותר של ילדים. בשל הביקוש הרב לדירות להשכרה מקצת בתי הילדים הוסבו לבתי מגורים. כך אירע שמרפסות הבתים וגינותיהם קרובות להפגיע אל מגרש המשחקים, ונדמה כי הן חיות איתו בשלום.

נמשיך לאזור המגורים. כל בתי המגורים בגחלת הם צמודי קרקע, ובכל בניין בין שתיים לארבע יחידות מגורים. בתי המגורים המקוריים היו רכבת של יחידות דיור בנות חדר אחד. עם השנים התרחבו הבתים לדירה בת שני חדרים, ועם מעבר הילדים ללינה בחדרי ההורים אוחדו שתי דירות לדירה אחת. ככל שאנחנו מתרחקים ממרכז הקיבוץ אפשר להבחין שבחלוף השנים עלתה רמת הבנייה ובכל פעם נבנית שכונה חדשה מרוחקת יותר ממרכז היישוב ובתיה קצת יותר גדולים ומרווחים. הצדק הקיבוצי גורס שיש לחלק את הדירות החדשות לפי הוותק של החברים. שיטה זו יוצרת שכונות הומוגניות יחסית מבחינת גיל התושבים, כך שהטופוגרפיה הקיבוצית מקבלת ממד דורי.

הבה נתבונן בשכונת המשפחות הצעירות. אלו בדרך־כלל זוגות בשנות ה־30 לחייהם, מטופלים בילדים קטנים.

כיום בכל בניין כזה מתגוררות שתי משפחות. גגון מאולתר מכסה את המרפסת ושם נערמים חפצים וציוד שאין לו מקום בדירות הקטנות. המרפסות נשארות בדרך־כלל פתוחות. בולט במיוחד היעדרם של גדרות או אמצעי שמירה אחרים.

מעטים בלבד תוחמים את השטח סביב ביתם:

התיחום נדיר אך אפשרי משום שהשטח בין המדרכה הציבורית ובין הבית נחשב לגינה הפרטית. זהו חלק מהמרחב הציבורי שהופקד בידי החבר. על כן, במקרים קיצוניים של הזנחה, עשויות רשויות הקיבוץ להתערב. כך למשל כותב מנהל קהילה לאחד הצעירים, שעליו לפנות את חצר הגרוטאות ליד חדרו מאחר שהיא פוגמת במרחב המשותף. אולם פעמים רבות החברים מטפחים גינות נוי לתפארת ומשלבים בהן פסלים, עציצים, ויצירות מעשה ידיהם:

בין הבתים נפרשות מדרכות ומדשאות. יסודות אלו יוצרים תחושה של גן המתחיל בדשא הגדול ונמשך עד לפאתי אזור המגורים. בהיעדר גדרות, הופכים הדשאים והגינות למרחב משותף שיש בו חיבור אורגני בין הפרטי לציבורי כך שהקיבוץ כולו הוא בית וגן. שילוב זה הוא הבבואה הפיזית של רעיון הקיבוץ ויש לו חלק חשוב ביצירת היחסים החברתיים הייחודיים.¹⁹

הבה נחזור. נעבור ליד פינת החי הקטנה, נגיע אל בניין המזכירות השוכן ליד הבית הערבי שעליו סופר בהקדמה. נעמוד לרגע ונסתכל על הנוף. זו הנקודה הגבוהה בקיבוץ. הנה נפרשים לפנינו הכביש ההיקפי, בתי החברים, המרחבים ובסופם מבצבץ הים.

מכאן אפשר לרדת אל אזור המשק ולבקר ברפת, במפעלים או במוסך. אנחנו נחזור למגרש החניה, ניכנס לרכב ונצא מהקיבוץ. אנא אל תשכחו לחגור את חגורת הבטיחות.

תחושת הבית

בית אינו רק אובייקט פיזי אלא גם התחושה שהוא משרה על דייריו. כך עולה ממילות השיר שכתבה רוזה, אחת מחברות הקיבוץ, לכבוד חג היובל. השיר הפך זה מכבר לחלק מהרפרטואר המקומי:

בית מול הים / רוזה לזר
יש לי בית מול הים, על גבעת כורכר,
הוא משקיף על הגלים בתקוות מחר
אל חיקו נאספים מדרכי עולם,
אנשים וחלומם, אנשים וחלומם...
פזמון:

עת הרוח הטורקת גל אל חוף, אני נזכרת
איך לראשונה, בליבי הלם
שיר פשוט על בית חם

מביתה הפרטי של רוזה לא רואים את הים. הים נשקף מחדר האוכל המתנשא על ראש הגבעה. זהו המרכז הציבורי של הקיבוץ והוא המייצג בשיר את הבית. "אנשים וחלומים" שרה רוזה, ואכן הקיבוץ הוא ביתם של חולמים. מייסדיו חלמו על מהפכה סוציאליסטית, ממשיכיו חלמו על חברה מתוקנת ושוויונית (גם אם לא מהפכנית). כיום, בעידן ההפרטות, הופרטו גם החלומות. לקיבוץ הצטרפו גם החולמים על איכות חיים, על בית מול הים עם חצר פרטית וחינוך טוב לילדים. חלומות בורגניים.

במרוצת השנים השתנו היחסים בין הדירות הפרטיות לבין הבית הקולקטיבי. בתחילת הדרך גרו הילדים בבית ילדים, וההורים, או החברים, גרו ב"חדר". בית הילדים כלל פונקציות ביתיות כמו מקלחת, מטבחון, פינת אוכל, ארונות בגדים ונעליים, חדרי שינה – ואילו חדר ההורים היה אוהל או צריף עם חלל אחד, ובו מיטה סגפנית וארון מאולתר שהכיל את כל הציוד האישי. בסדרת מהפכות קטנות אך דרמטיות ועם שיפור המצב הכלכלי, נוספו לחדרי החברים מטרים מרובעים ואיתם פונקציות חדשות. ראשית היו הקומקום החשמלי והטרנזיסטור, בעקבותיהם המקלחות והשירותים, מקררים ותנורי אפייה, ובהדרגה סלון, פינת אוכל וחדר שינה. לבסוף, עם המעבר ללינה משפחתית, גם חדרי ילדים. והנה, למרות הקומקומים, הילדים, המחשבים והטלוויזיות, והחשש כי שיפור המרחב הפרטי יפחית את המוטיבציה של החברים לצאת ממנו, רבים מאנשי הקיבוץ ממשיכים באדיקות לבוא ולשתות קפה במועדון לחבר, שהוא חלק בלתי נפרד מביתם. הבית הוא גם הדירה פרטית, גם המרחב הציבורי וגם תחושת השייכות לקיבוץ. כך מצטייר מדיווחה של דבי, מרכזת משאבי אנוש, בעלון הקיבוץ: "אני מקיימת שיחות עם צעירים ובני הזוג (לאלה שיש) המסיימים את לימודיהם. דיווח זה חשוב לשני הצדדים ומחמם את הלב לשמוע כמה שהבית יקר לליבם". כרכות משאבי האנוש, דבי משוחחת עם צעירי הקיבוץ על עתידם. ידוע לכול שרובם יבחרו בשלב זה של חייהם לעזוב את גחלת. אך יחד עם זאת, דבי מדגישה את הקשר הרגשי שלהם אל בית גחלת.

תפיסת הקיבוץ כבית הייתה נושא מרכזי בדיונים שהתקיימו בקיץ 2012 על הקמתו של בית כנסת. בסוף 2008, כשסיימתי את מחקרי בגחלת, הייתה השכונה הקהילתית בראשית בנייתה. רק שתי משפחות השלימו את בניית בתיהן בשכונה והתגוררו בהם ועוד כעשרה בתים היו בשלבי בנייה. אך בתוך שנים

מעטות גדלה השכונה והתרחבה בקצב מהיר.²⁰ עם התרחבות השכונה הקהילתית הביעו מקצת תושביה רצון לבנות בית כנסת. בקשה זו נתקלה בהתנגדות בשל מהותו החילונית של הקיבוץ. נדרשו תהליכי בירור על עצם האפשרות להקים בית כנסת, ועל אופיו העתידי. לקראת ההצבעה כונסו קבוצות דיון מצומצמות. בקבוצה שהצטרפתי אליה השתתף גם דובי, מוותיקי הקיבוץ, שהתנגד להקמת בית הכנסת מנימוק אידיאולוגי. הוא התנצח עם עידו, תושב השכונה הקהילתית שיום את המהלך להקמת בית הכנסת:

דובי: אהבתי את זה שעידו הבין שכל הקיבוץ זה בית. מבחינתי, מי שהגיע מבחוץ זה אורחים. באורחות החיים של הקיבוץ, אני מאוד מתנגד שיהיה בתוך הבית שלי בית כנסת. אני לא אנטי־דתי. זהו בית חילוני, ללא דת, שאני מרגיש בו חופשי בכל פינה. ומאחר ואני רואה בכל הקיבוץ בית שלי, בית כנסת פוגע בזכותי להיות חילוני בתוך הבית שלי. כל מי שבא הנה ידע במה מדובר. אתם חתמתם על חוזה ובאתם להיות חלק מקהילה. אמרנו "תבואו", אבל אתם באתם להתקבל ולא לשנות אותנו.

עידו: דובי, אני מעריך את זה שזה בית שלך, אבל זה גם בית שלי. זה נכון שאתם פה לפנינו, אבל זה גם בית שלנו. מה ציפיתם? בכל הקיבוצים קרה שינוי. אז הייתם מקבלים רק מי שהיו בעבר חברי קיבוץ? תמיד אנשים חדשים יצרו שינוי. ואם עשרה חברי קיבוץ היו אומרים שהם רוצים בית כנסת, אז מה היית אומר להם? לכו מכאן?

דובי חרד לאופיו החילוני של הקיבוץ ועידו מאשים אותו בשמרנות לשמה. על כן טורח דובי להסביר שברמה האישית הוא מגלה סובלנות דתית כלפי אורחיו.

20 לתושבי השכונה מעמד מורכב: הם בעלי בית בשטח הקיבוץ ולכן חברים בקהילה אך אינם חברי קיבוץ. אין להם חלק ברכוש המשותף ואינם חלק מהאגודה השיתופית (שהיא הישות המשפטית המהווה את הקיבוץ). לכן בהחלטות הקשורות לרכוש המשותף זכות ההצבעה שמורה לחברי הקיבוץ בלבד. יש להוסיף שבשל המורכבות המשפטית והחברתית הזו קיבוצים מתחדשים בוחרים כיום שלא לבנות שכונות קהילתיות אלא לצרף אנשים חדשים כחברי קיבוץ. בקיבוצים שיתופיים כמו גחלת הדבר אינו אפשרי, שכן מדובר באנשים הקונים נכס שיהיה בבעלותם הפרטית.

"אצלי בבית כל יום שישי יש נרות, וכשבא מישהו דתי אוכלים בכלים חד־פעמיים. אני מכבד. בבית שכל אחד יעשה מה שהוא רוצה. מה שבחצר הקיבוץ, זה פוגע. הקיבוץ הוא חילוני, ואם כל הקיבוץ הוא בית, אז אני אומר שבבית שלי לא יהיה ממסד דתי בכלל".

דובי מבחין בין "המשפחה הקטנה" שגרה בבית הקטן, הוא ה"חדר" משכבר הימים, ושבנו יכולים המארחים לגלות סובלנות דתית, לבין "המשפחה הגדולה" (קיבוץ) שגרה בבית הגדול (הקיבוץ) ואשר בו בשל האידיאולוגיה החילונית אין מקום למוסד דתי ולכל המשתמע ממנו. עידו מוחה על ההתייחסות אליו כאל אורח חסר זכויות. לטענתו, אם גחלת היא הבית של כולם, יש לו זכות להשפיע עליו גם אם הגיע מאוחר.

את הוויכוח על בניית בית הכנסת אפשר להבין רק מתוך הבנת התפיסה, שהקיבוץ כולו הוא הבית של חבריו. בבית קובעת המשפחה את הכללים והמנהגים, המשפחה הקיבוצית קבעה את אורחות חייה החילוניים מתוך אידיאולוגיה מוצהרת. בקבוצת הדיון אמרה אחת החברות כי לה אין בעיה עם הרעיון של בית הכנסת, וכי אין זה מפריע לה כי יהיה בית כנסת אם יש אנשי קהילה רבים החפצים בו, אך היא בשום פנים לא תיתן את ידה להקמת בית כנסת אורתודוקסי המפריד בין גברים לנשים כמקובל. דבר זה, לטענתה, פוגם בערכי השוויון שעליו מושתת הקיבוץ, ולכן אם יוקם בית כנסת עליו להיות בית כנסת רפורמי. אנשי השכונה אינם חברי קיבוץ ואינם מעוניינים להיות כאלה. חברי הקיבוץ אינם אנשים גסי רוח, כפי שמציין דובי, הם מעוניינים להתחשב באורחיהם ולגרום להם להרגיש נוח, אך האורח מעצם הגדרתו בא והולך ולכן השפעתו על התנהלות הבית היא זמנית בלבד. בכל האמור בשינוי קבוע באופיו של הבית הקיבוצי והכנסת ערכים חדשים לתוכו מתעקשים חברי הקיבוץ כי אלו יכולים לבוא רק מתוך בני המשפחה עצמם.

בית גחלת הולך ומתרחב ויאלץ למצוא שיווי משקל חדש בין הכוחות הפועלים בו. חברי הקיבוץ יכולים לראות בתושבי השכונה אורחים, פולשים או אחים. בכל מקרה, הם מהווים נדבך חדש בבית הקיבוצי, בית שהיה מורגל להיות ביתה של משפחה אחת גדולה. אך לפני שנעבור לדון על מי שמעמדו השארותי בקיבוץ אינו ברור, יש להציג את אחד ממושגי השארות המרכזיים במשפחת הקיבוץ הגדולה, הלוא הוא הבנים.

“בנים”: ילדי הקיבוץ²¹

כבית הקיבוצי הגדול גרה משפחה קיבוצית גדולה ולה ילדים רבים. הילדים הם בו־בזמן בנים “פרטיים” (במשפחה הקטנה) ובנים “קולקטיביים” – בני הקיבוץ. דוגמה למשמעות התרבותית המורכבת של המושג בני קיבוץ היא טקס הביכורים בחג השבועות. לצד הביכורים המסורתיים מפרי האדמה והמפעל מובאת לבמה מיטב “התוצרת” הקיבוצית: התינוקות שנולדו בשנה האחרונה. כל התינוקות שנולדו בקיבוץ עולים לבמה, בין אם הוריהם חברי קיבוץ ובין אם הם תושבים זמניים. הבמה הקיבוצית הומה מתינוקות של המשפחה הגדולה והמורחבת, כל תינוק נקרא בשמו והקריין מוסיף גם את שמות הוריו ואת שמות הסבים אם הם חברי קיבוץ. בנים למשפחה הגדולה והקטנה כאחד.

בקיבוץ השימוש במושג “בנים” או “ילידנו” אינו מטפורי אלא מילולי: הקיבוץ פועל כמערכת שארות שבה בני החברים הם בני הקיבוץ. מושג זה מתאר ייחוס ושייכות, אבל באותה מידה הוא גם סטטוס משפטי מעוגן בתקנון ומקנה זכויות וחובות. בקיבוץ, הקשר בין הבנים להוריהם הוא ביולוגי וחוקי גם במשפחה הקטנה וגם במשפחה הגדולה. ואולם הקשר החוקי בין הבנים לקיבוץ ניתן להתרה עם עזיבת הבן.²² אחת הדוגמאות לכך היא תקנון צעירים, העוסק בהסדרה חוזית של היחס בין הקיבוץ כהורה קולקטיבי לבין ילדיו, ובו אבקש לדון כעת.

תקנון צעירים: הקיבוץ כ“אבא גדול”

בשנים עברו הייתה אוכלוסיית הקיבוץ מורכבת מחברים, ילדים ומועמדים. לא הייתה קטגוריה נוספת. כשהילדים הגיעו לבגרות (בהתחלה, בסוף כיתה יב, ובהמשך אחרי הצבא) הם נאלצו לבחור בין קבלה לחברות ובין עזיבת הקיבוץ.

21 הכינוי “בנים” מתייחס כמובן גם לבנות הקיבוץ, אך ההתייחסות ברבים הינה תמיד לבנים בלשון זכר.

22 שילוב הדוק זה של קשרי דם וקשרים חוקיים עשוי להיות מובן באמצעות עבודתו של שניידר: Schneider 1968. שניידר חקר מערכות שארות בחברה האמריקנית ובמאה ה־20, והוא מציע לנתח את קשרי השארות מנקודת ראות של משמעותם התרבותית. הוא מתאר מערכת כפולה של קשרים: קשרי דם ביולוגיים טבעיים, וקשרים חוקיים הקובעים התנהגות חברתית. לפעמים התפיפה ביניהם מלאה (יחסי אב וילדים חוקיים) ולפעמים לא (אימוץ, בן מחוץ לנישואים). עבודתו היא הבסיס לגישה המובילה את הפרק הנוכחי: פרשנות תרבותית של מערכת שארות ספציפית לחברה מסוימת, כפי שחבריה מבינים אותה.

ברכות השנים הלך וגדל מספר הבנים שעזבו את הקיבוץ. בשנות ה־60 וה־70 היה תהליך זה מלווה ברגשות עזים של אכזבה ואשמה, עם השנים עזיבת הקיבוץ לאחר השירות הצבאי הפכה לנורמה. הניסיון המצטבר הוביל ליצירת "מסלול צעירים" מסוף כיתה יב ועד גיל 30: זמן ביניים שבו הבן אינו ילד ואינו חבר. במסגרת זמן זו הוא עצמאי לנהוג כראות עיניו (עבודה, טיולים, לימודים) עד להחלטה שתידרש ממנו בגיל 30. הקיבוץ מצידו מקיים התחייבויות הוריות כלפי הבנים, ומנסה לחזק את הקשר איתם ולקדם את חזרתם לקיבוץ כתברים לעתיד. החיים בתקופת הביניים מוסדרים בתקנון צעירים. בפתיחת התקנון מופיע הרציונל העומד מאחוריו:

מטרת ועדת הצעירים בהכנת תקנון זה הינה לגרום לחיזוק הקשר בין הבנים לקיבוץ, תוך מתן חופש הכרחי לצעירים למימוש הפוטנציאל הלימודי והאחר שלהם. כל זאת, תוך תקווה שבסיום מסלול הצעירים יבחרו הצעירים לבנות את ביתם בגחלת, ויממשו את יכולותיהם השונות. מטרת התקנון: הגדרת המעמד, הזכויות והחובות של צעירים בקיבוץ בשלבים השונים שבין סיום המוסד²³ [סיום י"ב] ועד לגיל 30.

היות ובקיבוץ המשפחה הקטנה אינה יחידה כלכלית עצמאית, אין לצפות ממנה לסייע לבן או לבת בתחומים כמו השכלה ודיור. גם פונקציות אחרות שבדרך־כלל המשפחה ממלאה (הספקת מזון, שירותי כביסה, נגישות לרכב) מצויות בקיבוץ בידי הקולקטיבי. הקיבוץ כמשפחה גדולה מקבל עליו תפקידים אלו ומסדיר את ההתחייבות באמצעות תקנון צעירים. התקנון מתייחס לתחומים רבים, ביניהם היחסים הכלכליים בזמן השירות הצבאי, השימוש ברכבי הקיבוץ, דיור, השכלה ועוד. התקנון מתייחס בראש ובראשונה לבנים, אך נקרא "תקנון צעירים" משום שהוא כולל גם בני גרעין, חיילים בודדים שנשארו בקיבוץ אחרי הצבא, בני זוג של בני קיבוץ ועוד עוברי אורח שהחליטו להשתקע בו. התקנון מבחין בין צעירים שהם בנים, כלומר שהוריהם חברי קיבוץ, ובין צעירים שאינם כאלה. בנים לחברי קיבוץ מקבלים מענק בגין הורים בגובה 40,000 ש"ח שניתן לאחר

23 ה"מוסד" הוא הכינוי המקוצר של "המוסד הינוכי", המסגרת החינוכית האזורית מכיתה ז ועד סוף יב. כינוי זה נהוג בכל קיבוצי השומר הצעיר.

שנת עבודה בקיבוץ (המכונה בתקנון שנת קשר), ומטרתו לממן השכלה גבוהה. צעירים שאינם בנים יקבלו מימון ללימודים אם יתחייבו להתקבל למועמדות ולעבוד בקיבוץ שנה כנגד כל שנת לימודים. המענק למימון הלימודים מותנה בשנת קשר שבה הבן (או צעיר אחר) נדרש לחיות בקיבוץ בתנאים של חבר: המשכורת נכנסת לקיבוץ והוא מקבל שירותים ותקציב אישי. כך נדרש המצטרף הפוטנציאלי להפגין את היותו חלק מהמשפחה.

סוגיית הדיור מסובכת וטעונה מאוד. הקיבוץ מספק לבנים יחידות דיור קטנות אך עצמאיות החל מסיום בית הספר התיכון. צעירים שיוצאים לעצמאות כלכלית²⁴ ומעוניינים לשמור לעצמם את החדר בקיבוץ, מחויבים לשלם שכר דירה. וכך אומר התקנון: לאחר שנת הקשר, ועם יציאה לעצמאות כלכלית (עד גיל 30) זכאי בן הקיבוץ לדיור ללא תשלום בחצי השנה הראשונה ואחריכך זכאי לסבסוד בשיעור 25% מעלות שכר דירה המקובל בקיבוץ. סעיף זה של התקנון הכרחי להבנת הסיפור הבא: בוקר אחד, בעודי פוסעת לכיוון המזכירות, אני רואה באמצע הדשא המרכזי את חוה, אמו של עודד, ואת חמי, מרכז ועדת צעירים, בעיצומו של ויכוח סוער. בקול שבור מבכי חוה אומרת: "אבל הוא רק עבר עכשיו לתל-אביב, והוא עובד מאוד קשה וכל הזמן מחפש עבודה, ואם תיקחו לו את החדר אז הוא בכלל לא יבוא הנה אף פעם". חמי מנסה להשתחל לדבריה: "אבל אם הוא בעצמאות כלכלית...". "איזה עצמאות כלכלית?" מטיחה בו חוה, "הוא בקושי מצליח להסתדר.... אתם, רק התקנון מעניין אתכם, הכי חשוב ללכת לפי התקנון... העיקר התקנון". היא צועקת ועוזבת ככעס. אני מתקרבת אליה ופותחת בשיחה. היא מסבירה לי:

הבעיה של הקיבוץ זה שהתקנון מצד אחד אומר שעד גיל 30 אתם בעצמאות כלכלית ולא עוזבתם ולא כלום, ואתם יכולים ללכת ולחזור מתי שאתם רוצים. ומצד שני, הם לוקחים לו את החדר. איך הם מצפים שהבנים יישארו פה ככה? הרי בלי החדר הוא לא יבוא הנה בכלל! למה הוא בא? לצאת לפאב, להסתובב עם החברים שלו. ככה יש לו את הפינה שלו. אף אחד בגיל הזה לא רוצה לישון אצל ההורים. ואם הוא הולך לפאב ורוצה להביא איתו

24 עצמאות כלכלית היא סטטוס שהקיבוץ מאפשר לצעיריו, שבו הצעיר יכול להתגורר בקיבוץ מבלי להיות חלק מהמסגרת הקיבוצית-שיתופית. סטטוס זה אפשרי עד גיל 30. בתקופת העצמאות הכלכלית על בן הקיבוץ לשלם שכר דירה לקיבוץ.

בחורה הביתה? הוא יכול לעשות את זה בלי חדר? לא! אבל ככה הקיבוץ הזה מתייחס לבנים... צריך לחקור את זה, צריך לחקור למה הבנים פה לא נשארים. מי שלא רוצה ולא מתאים לו - אני מבינה, אבל מה עם כל השאר? למה הם לא נשארים? אני אומרת לך, זה בגלל היחס הזה של הקיבוץ שהכול לפי התקנון. מה הם רוצים, שבסוף יהיה פה מושב זקנים?

הוויכוח בין חוה לחמי ממחיש את הקונפליקט בין שתי מערכות השארות: זו של המשפחה הגרעינית (אמא דואגת) וזו של המשפחה הגדולה (יש לנהוג עם כל הבנים כפי שהוסכם בתקנון שקבעו החברים). כפי שקורה לא פעם ברטוריקה הקיבוצית, חוה הופכת את כאבה הפרטי לבעיה כללית של הקיבוץ, במקרה זה עזיבת הבנים. לטענתה, עבור עודד, לבוא הביתה פירושו לבוא לקיבוץ ולא לבית הוריו. המשפחה שאותה הוא מבקר אינה (רק) זו הגרעינית, אלא המשפחה המורחבת. חוה חוששת שאם "לוקחים לו את החדר" או מבקשים עבורו תשלום, עודד ירגיש שהבית כבר אינו ביתו. ניצן, אחותו של עודד, מנסה להבהיר לי את תגובתה הרגשית של אמה:

במקומות אחרים הורים יכולים לעזור לילדים שלהם. ילדים יכולים לגור אצל ההורים עד שהם מוצאים עבודה. היום יש המון אנשים שנשארים בבית של ההורים עד גיל מאוד מאוחר, או שההורים יכולים לעזור עד שמסתדרים. ופה, מה ההורים שלי יכולים לעזור לו? המעט שהם יכולים לתת זה החדר בקיבוץ, התחושה של הבית.

תחושת הבית - מקורה בבית הקיבוצי של המשפחה הגדולה. לכן ניצן מצפה שהקיבוץ - כהורה קולקטיבי - ימשיך לספק לעודד את תחושת הבית. באותה נשימה היא אומרת: "במקום שיבואו אליו וישאלו אותו אם הכול בסדר ואם הוא מסתדר, ואם הוא צריך עזרה במשהו, אז פשוט זורקים אותו מפה". איש כמובן אינו "זורק" את עודד מ"הבית" - הוא בחר לעבור למרכז הארץ. משפחתו הגרעינית מבינה כי החלטה זו פירושה שהוא מנתק את קשריו החוויים עם המשפחה הגדולה, ומתקשה לקבל זאת. אחותו מביעה ציפייה שהקיבוץ ימשיך לתפקד כהורה קולקטיבי גם כלפי הבן שעזב, כי הרי קשרי משפחה לא ניתן למצות בסעיפי תקנון בלבד.

המצוקה במשפחתו של עודד נובעת מהפער שבין יחסי השארות כעניין רגשי ומוסרי לבין כינונם כעניין חזונית-תקנוני. החוזה הקושר את עודד למשפחה הגדולה הסתיים, אך כמובן הוא עודנו חלק מהמשפחה הגרעינית הקטנה. הקשרים החזקים שבין המשפחה הקטנה למשפחה הגדולה הם אלו היוצרים את הציפייה שמשפחת הקיבוץ תמשיך לקיים מחויבות רגשית ומוסרית כלפיו גם כאשר הקשר החזוי ניתק.

בנים תושבים ושכונת הבנים

חלק מבני קיבוץ שעזבו מעוניינים לחזור ולהתקבל לחברות במועד מאוחר יותר, לרוב עם בני זוגם. הם מתקבלים בדרך-כלל בזרועות פתוחות. למרות רצונו הטוב של הקיבוץ, מעטים הם הבנים החוזרים לגחלת. רובם עוזבים או מעדיפים לחזור כתושבים בקיבוץ או בהרחבה הקהילתית.

כפי שציינתי קודם, החל משנות ה־70 הפכה עזיבת הקיבוץ לאחר השירות הצבאי לנורמה. אך מראשית שנות האלפיים אנו עדים לגל נרחב של חזרת בנים לקיבוציהם. אין מדובר בחזרה לדפוס הישן של קבלה לחברות מיד בתום השירות הצבאי, אלא למצב מורכב יותר. מרבית הבנים עוזבים את הקיבוץ בראשית שנות ה־20 לחייהם ומבקשים לחזור כמה שנים אחר כך, עם הקמת משפחה משלהם. הסיבות לכך מגוונות, אך ניתן למנות בהן את תפיסת הקיבוץ כמקום ראוי לגידול ילדים הן בשל מערכת החינוך והן בשל איכות החיים, ועימן הקרבה לסבא ולסבתא ולמשפחה המורחבת והרצון לחיות כמשפחה בקהילה שהם מזדהים עם חלק ניכר מאורחות חייה. לכך יש להוסיף את יוקר המחיה המאפיין את ישראל בתקופה זו, ובעיקר את מחירי הדיור המתומחר במחירי שוק). בדבר אחד גל הבנים החוזרים אינו מעוניין, והוא לקחת חלק בחיי השיתוף הכלכליים של הקיבוץ. קיבוצים רבים יוצרים הסדרים ייחודיים עבור בני קיבוץ המבקשים לחזור ולהתגורר בו. בקיבוצים מתחדשים (כלומר, כאלו שכבר אינם שיתופיים) מדובר לא פעם בהסדרים נוחים לרכישת קרקע ובניית בית והעדפה בוועדות הקבלה. בקיבוצים שיתופיים, כמו גחלת, המצב מורכב יותר. ראשית יש לציין, כי בקיבוצים שיתופיים עשירים הבנים חוזרים ומבקשים להתקבל כחברים. שנית, בקיבוצים שיתופיים שבהם המצב הכלכלי בעייתי או סביר, פעמים רבות הבנים

אינם ששים להצטרף כחברי קיבוץ מהשורה, וכאן על הקיבוץ, המעוניין בחזרת הבנים אליו, להיות יצירתי יותר.

בסוף שנות ה-90 החל הקיבוץ להשכיר דירות שהתפנו לאנשים מחוץ לקיבוץ. הדיירים מכונים "תושבים" והם משלמים עבור הדירה ועבור שירותים נלווים שהם מקבלים מהקיבוץ: אוכל, כביסה, חינוך. הקיבוץ מקיים עם תושביו יחסים עסקיים ברורים המעוגנים בחוזה השכירות שעליו חתומים שני הצדדים. למרות זאת, מהרגע שבו באו התושבים החדשים בשעריו של בית גחלת, וביתר שאת ככל ששיבתם בבית הקיבוצי נמשכת, רובם נעשים לחלק מהמשפחה. מצב עניינים זה מגדיל את מורכבותה של המשפחה הקיבוצית המורחבת. בעוד חברי הקיבוץ קשורים זה לזה בעבותות של תלות הדדית, התושבים מנהלים משק בית בלתי תלוי בקיבוץ ומשלמים לקיבוץ עבור הרשות לגור בו ולהשתמש בשירותים שהוא מספק.

עד שנת 2003 האפשרות להיות תושב לא הייתה פתוחה בפני בני הקיבוץ שעזבו. בדיונים על "עקרונות לביסוס אורחות חיים בגחלת" נקבע העיקרון ה-13, כדלקמן: "יקבעו הסדרים שיאפשרו לבנים המעוניינים בכך, לבסס את חייהם בקיבוץ כתושבים (תוך יצירת הסדרים הוגנים ביחס לשאר חברי הקיבוץ), עם העדפה מובהקת לקבלתם כחברים".

הסדרי התושבות של הבנים אינם שונים במהותם משל תושבים אחרים. אולם הם מקבלים הנחה של 10 אחוזים בשכר הדירה ובתשלומי החינוך. יש להם קדימות בקבלת דירות משופרות יותר, והם יתקבלו כתושבים גם במקרים שבהם הקיבוץ היה מהסס להשכיר דירה לאדם במצב דומה (אימהות חד-הוריות למשל). מבחינת הקיבוץ, הקלות אלו נותנות ביטוי לקשרי השארות בתוך היחסים החוזיים. אולם שער ההמרה של יחסי השארות לכסף משתנה עם נקודת המבט. מטבע הדברים, נציגי המשפחה הקטנה רוצים לתת לבנם קצת יותר ממה שרצו לתת לבנים באופן כללי בשעה שניסחו את תקנון המשפחה הגדולה. הבנים, מצידם מרגישים שהם יכולים לדרוש מההורה הקולקטיבי קצת יותר. סיפור שכונת הבנים מדגים את הבעייתיות על כל צדדיה.

בתקופת עבודת השדה שלי הלך וגדל מספרן של משפחות הבנים-התושבים, ובנים נוספים רצו להצטרף. המשפחות הצעירות היו מעוניינות לרכוש בית בשכונה הקהילתית שהקיבוץ החל בהקמתה. בשלב זה, היו בה רק שתי משפחות ועוד כארבעה בתים נבנו בעצלתיים ואיש לא ידע מתי יגיעו הדיירים. במצב

עניינים זה התארגנה קבוצה של בני קיבוץ, רובם תושבים, ופנתה לקיבוץ בבקשה לבנות "שכונת בנים" בתוך שטח הקיבוץ. סידור זה לא התאפשר מבחינה משפטית (רישום בעלות על הקרקע והבית אינה אפשרית בשטח נעדר פרצלציה) ולכן ביקשו לבנות בשכונה הקהילתית ובתנאי שהקיבוץ ייתן להם הנחה, כלומר יוותר על הרווח הצפוי לו מהבנייה (סכום של כ־100,000 ש"ח). בקשתם נידונה במזכירות והוחלט להביאה לשיחת קיבוץ. לקראת השיחה פרסמו נציגי הבנים מכתב בעלון וזו לשונו:

לחברים שלום רב,

לקראת ההצבעה על נושא שכונת הבנים בקיבוץ שתתקיים בסוף החודש, רצינו לשתף אתכם ברעיון שכונת הבנים ובדרך שעברנו עד להבאתו לשיחה. לפני כשנה התגבשנו, קבוצת בני קיבוץ ובני זוגם, המעוניינים לחיות בקיבוץ לצד חברי הקיבוץ, לבנות כאן את ביתנו, אך בשונה מאורח החיים הקיבוצי המסורתי. [...] אנו רואים בגחלת את ביתנו, רוצים לגור ליד הורינו, ליד שכנים שאנו מכירים ולגדל את ילדינו במקום זה. לצד זה, רצינו לבנות בית בהתאם לרצוננו, עם קבלן אשר בחרנו ובעלות שנוכל לעמוד בה.

אנו רואים במימוש שכונת הבנים הזדמנות חד פעמית למימוש האינטרסים הן של הקיבוץ והן שלנו.

מטרתנו כי שכונת הבנים בגחלת תוקם בשילוב אינטרסים משותף לקיבוץ ולבניו.

בעצם הוצאתו לפועל של הרעיון יקבל הקיבוץ אוכלוסייה צעירה ומתפתחת, אשר בחרה לגור בקיבוץ על אף הסיכון הביטחוני ומוכנה להשקיע רבות במגורים בקיבוץ. אנו בטוחים כי הקיבוץ ירוויח רבות מהצטרפות הבנים: זו הזדמנות פז לצמיחה דמוגרפית, למגורים בסמוך לילדים ולנכדים, תוך קבלת אוכלוסייה שאתם מכירים ומכירה אתכם. בנוסף צפויים רווחים כלכליים מעצם ההצטרפות של משפחות נוספות הצורכות את השירותים השונים, כגון החינוך, ובעיקר אנו רואים במהלך אפשרות לקדם את השכונה הקהילתית כך שמי שעובר בדרכו לים יראה שכונה של ממש ולא בית בודד בקצה גבעה. [...] כמו כן אנו רואים בשכונת הבנים שתקום אפשרות לחזרתם של בנים נוספים לקיבוץ, המעוניינים לחיות בו ולא מעוניינים להיות חברי קיבוץ.

אנו מודעים לעלויות הכספיות שהשקיע הקיבוץ, ומאידיך לרווחים הגבוהים שיקבל עם התפתחות השכונה הקהילתית. על כן נראה לנו כי יש לשקול בחיוב את הצטרפות הבנים לשכונה תוך מתן מחיר שיהיה אטרקטיבי ובכך יאפשר את הצטרפותנו ואת מינוף השכונה בכללותה. ביקשנו להביא את הנושא לשיחת קיבוץ על מנת שתוכלו לשמוע אותנו ולתת הזדמנות למהלך שיביא לרווחת כולנו.

להתראות בשיחה,
הבנים

באותו עלון סיכמה גם המזכירות את עמדתה:

הבנים פנו למזכירות בבקשה להנחה נוספת [נוספת לזו שהצליחו להשיג מהקבלן בשל היותם קבוצה מרוכזת שתבנה באמצעותו] שתבוא מחלקו של הקיבוץ בפרויקט. בישיבתה מיום 12.2.07 החליטה המזכירות כך (ההצעה כפופה לאישור שיחה):

1. המזכירות ממליצה לתת לבנים הנחה נוספת (על ההנחה שנתן הקבלן) של 10,000 דולר ממחיר הבית.
2. יש להגדיר משפטית מיהו בן שזכאי להנחה. הגדרה מומלצת: בן קיבוץ זכאי להנחה הוא אדם שהוריו חברי קיבוץ בפועל, או מי שהוריו היו חברי קיבוץ והלכו לעולמם בעודם חברי קיבוץ.
3. המבצע יהיה תקף לשנתיים מיום ההחלטה בשיחה.
4. בן קיבוץ הקונה בית בשכונה חייב בכל ההליכים הנדרשים מכל תושב אחר מבחינת תהליכי קבלה והכללים שהתקבלו באשר לקשר בין השכונה לקיבוץ.
5. החלטה זו נמסרה לנציגי הבנים. לפי פנייתם התקיימה פגישה נוספת שבה נכחו נציגי הבנים, המסרים שהועברו לבנים היו אלה:
  - חשוב לנו לראות את הבנים ומשפחותיהם בגחלת.
  - חברי המזכירות הסכימו על קו אדום שאומר שהמחיר שישולם לבית אחרי הנחה יהיה כזה שיאפשר כיסוי ההוצאות הישירות שיש לקיבוץ בגין השכונה (הוצאות עו"ד, פיקוח, תכנון ועוד). הוחלט על ביצוע תחשיב מפורט של עלויות אלו.

סוכם: תקיים שיחת קיבוץ ובה תובא פניית הבנים להנחה בקניית בית בשכונה הקהילתית, בגובה תקבולי הקיבוץ בהפחתת ההוצאות הישירות של הקיבוץ. [הדגשה במקור – ת"ח]

אם כן, הקיבוץ מציע הנחה של 10,000 דולר, והבנים רוצים הנחה של \$25,000, כלומר ויתור מוחלט על רווחי הקיבוץ. חברי הקיבוץ המתנגדים לבקשה מספקים הסבר כלכלי. גבי אומר: "זה לא שהקיבוץ לא מרוויח עליהם, זה שהקיבוץ מפסיד עליהם ומסבסד אותם. אם משפחה מבחון הייתה באה לגור שם, היא הייתה משלמת יותר והקיבוץ היה מרוויח. בזה שאני מוותר על הרווח האפשרי שלי, אני בעצם מפסיד כסף מזה שהם יבואו". ורוניקה מוסיפה: "זה אינטרס של הבנים יותר משל הקיבוץ". גבי ורוניקה אינם מקבלים את טענת הבנים כי עצם מגוריהם בשכונה מפצה את הקיבוץ על אובדן הרווח הכספי. הבנים מצידם מתקשים להבין את ההתנגדות. אומרת לילך, ממובילי התארגנות הבנים: "יש לי תחושה לא טובה לגבי זה. יותר מדי אנשים נגדנו. ואני לא מבינה איך זה שדווקא הצעירים נגדנו". לסילביה יש הסבר פשוט. היא יוצאת נועמת משיחת הקיבוץ עם נציגי הבנים בנושא, ואומרת לי: "זה לא יכול להיות ולא ייתכן, שכל עוד אני גרה בבית קטן כזה הם יגורו פה בוילות. זה פשוט לא יכול להיות. עד שאני לא אקבל פה שיכון ותיקים [מגורי קבע מרווחים – ת"ח], לא יכול להיות שלהם יהיו בתים גדולים ומפוארים." אני אומרת לה: "אבל סילביה, זה עוד כמה שנים יכול להיות הבן שלך". והיא עונה: "זה בכלל לא משנה. גם לבן שלי לא מגיע שיהיה לו בית יותר גדול כל עוד ההורים שלו חיים ככה".

סילביה גרה עם ארבעת ילדיה (הגדול כבר חייל וקיבל חדר משלו) בדירת מעבר של 60 מ"ר, שהורחבה טלאי על טלאי לאורך השנים. בשל המצב הכלכלי הרעוע נעצרה הבנייה בקיבוץ, כך שחברי הקיבוץ עוברים לדירת קבע מרווחת בגיל מתקדם למדי. סילביה אינה מתלוננת על הבתים הגדולים של דיירי השכונה הקהילתית ככלל. אולם לא נראה לה צודק שהקיבוץ יסבסד בתים עבור בנים שעזבו במקום לשפר את תנאי המגורים של חברים שמפקידים את פירות עבודתם בידי הקיבוץ. שיחה ששמעתי בין ניצן, בת קיבוץ וחברת קיבוץ צעירה, לבין מירב, בת-תושבת, מדגימה את האופן שבו הבנים מפרשים את ההתחייבות המשפחתית של הקיבוץ. השיחה התנהלה בין האימהות במגרש המשחקים של הקיבוץ, והורים נוספים כמוני היו עדים לה:

ניצן: את צריכה להבין שבשביל הקיבוץ מדובר בעשרים בתים שהוא לא מרוויח עליהם כלום, שהוא מפסיד עליהם.

מירב: כן, אבל אנחנו נבנה שם תשתית, יהיו שם עשרים משפחות ויבואו עוד.

ניצן: אז אתם צריכים להתארגן ולעשות לובי בקיבוץ כקבוצה, כל הבנים, אבל אתם צריכים להבין שזה ישוב שיתופי ויש לו אופי מסוים. אם אתם רוצים להצטרף, זה בתנאים מסוימים.

מירב: בסדר, ברור. ואנחנו גם תורמים, כל התושבים פה.

ניצן: אני קראתי כתבה גדולה על שכונת הבנים בשדה יואב. באה כמות גדולה של בנים והם גרים שם כתושבים, והם כולם חתמו על איזה מצע שהם חלק מהקהילה, ושהם תורמים. ולמשל שהם מחייבים לשים כסף לפנסיות של הקיבוץ.

מירב: (מזועזעת) מה זאת אומרת? שאני אתן מהמשכורת שלי בשביל לממן פנסיות של חברי קיבוץ?

ניצן: מירב, זה לא סתם חברי קיבוץ, זה ההורים שלך. ההורים שלך אין להם פנסיה,²⁵ לאף אחד פה אין פנסיה. אם ההורים שלך היו גרים בחוץ ולא הייתה להם פנסיה, היית חייבת לעזור להם.

מירב: אם ההורים שלי היו גרים בחוץ, הם היו משלמים לי שכר לימוד ולא הייתי צריכה להחזיר לקיבוץ חוב עד היום על זה שעזבתי שנה לפני מה שהיה אז בתקנון. עד היום אני משלמת, 14 אלף שקל. אם ההורים שלי היו בחוץ הם היו משלמים לי את השכר לימוד, ולא חולמים שאני אחזיר להם.

השיחה פותחת בחישובי רווח והפסד ומממשיכה למחויבות הכלכלית בין הורים לבניהם ובין בנים להוריהם. ניכרת כאן התפיסה המעמדית של בני הקיבוץ. בשל צורת חייהם, ובשל קבוצת ההתייחסות שהם תופסים כרלוונטית (מעמד

25 כמו קיבוצים רבים גם גחלת לא דאג לפנסיות לחבריו במשך שנים ארוכות. בתקופה שבה נערך המחקר עמל הקיבוץ על סגירת הגירעון האקטוארי של הפנסיות והצליח להבטיח פנסיה צנועה לחבריו. עדיין, אחד מהנושאים הטעונים ביותר בשאלת הפיכת הקיבוץ למתחדש הוא גובה הפנסיות שאותן יקבלו חברי הקיבוץ הוותיקים.

בינוני-גבוה) עולה הנורמה שבה הורה מסייע כלכלית לילדיו. תפיסה זו אינה מתחשבת במצבו הכלכלי של הקיבוץ (כלומר, מצבם הכלכלי של הוריהם), אשר בזמן שבו נערכת שיחה זו אינו טוב כל כך. מירב – כמו בני תושבים אחרים – אינה באה בתביעות כלכליות כלפי הוריה, אלא כלפי הקיבוץ. טענתה של מירב שאילו הוריה לא היו חברי קיבוץ הם היו מסייעים לה בשכר הלימוד, יכולה להתפרש כתמונה לאור ההיכרות עימם. שני הוריה עובדים בעבודות צווארון כחול נמוכות יוקרה, אשר בשוק העבודה מחוץ לקיבוץ אין שכר רב בצידן. בנתונים אלו אפשר להניח שדווקא מירב היא זו שהייתה נאלצת לסייע להוריה בזקנתם. נראה שהניסיון האידיאולוגי לנתק את הפונקציה הכלכלית מהמשפחה הגרעינית ולהעבירה למשפחה המורחבת – לקיבוץ – הצליח.

תושבים: המעשה בבריכת השחייה

מירב היא בת קיבוץ שנישאה לנועם, בן קיבוץ גם הוא. הם בחרו לחזור לגור בגחלת אך לא רצו להיות חברי קיבוץ על כל המשתמע מכך (בעיקר, לחלוק בשותפות הכלכלית הקיבוצית). כמוהם ישנם עוד רבים הרואים בגחלת את ביתם אף שאינם חברי קיבוץ (ואינם בעלי בית כמו אנשי השכונה הקהילתית) אלא "רק" שוכרי דירות. מקצת שוכרי הדירות הם בני קיבוץ (ובני זוגם) המבקשים קרבה למשפחה ולקהילה שבה גדלו, ומקצתם אינם בני קיבוץ אלא אנשים הרוצים לחיות בקהילה חזקה ולהעניק לילדיהם חינוך שהם מחשיבים לאיכותי. מרבית שוכרי הדירות בקיבוץ – ה"תושבים", מתגוררים בגחלת שנים ארוכות, אינם רוצים לעזוב ורואים בגחלת את ביתם. מקצתם שוקלים לבנות בית בשכונה המתהווה.

כמו כל קיבוץ, גם גחלת מתהדר בבריכת שחייה. מדובר בבריכת שחייה רגילה ולצידה בריכת פעוטות קטנה. כל אלו מוקפים במדשאה חביבה, ספסלים וצלונים.

בריכת השחייה היא חלק חשוב ממרקם החיים. בעונת הרחצה (מאי עד אוקטובר) בשעות אחר הצהריים הבריכה הומה אדם. ילדים בכל הגילאים והוריהם או סביהם, בני נוער בחופשה, צעירים וסטודנטים שסיימו את יום העבודה, חברים ותושבים שבאים לשחות, להתרענן ולהיפגש – כמעט כולם נמצאים שם. לכן רבה הייתה ההפתעה כאשר בעיצומה של עונת הרחצה חולקו בתאי הדואר דפים בוו הלשון:

חברי ותושבי גחלת,

עונת הרחצה בבריכה עומדת להיפתח. השנה קיבלנו רישיון עסק זמני והבריכה תופעל מסחרית. החל מהשנה, כל קהילת גחלת, חברים ותושבים המשתמשים בבריכת השחייה יחויבו בתשלום. תשלום החברים ימומן באופן קולקטיבי על ידי הקהילה. התושבים אשר ירצו להשתמש בבריכה ישלמו בנפרד לעונה שלמה או לחלקה. לצורך שימוש וחיוב בבריכה יונפקו כרטיסי מינוי חודשיים / עונתיים לכל החברים והתושבים אשר יבחרו להשתמש בבריכה בגחלת.

[...]

כרטיס המינוי לחברים ולבנים במסלול צעירים (הממומן על ידי הקהילה) יונפק להם אוטומטית.

רכישת מינוי לתושבים תעשה דרך מנהל הבריכה זהר משעולי.

[...]

למען בטיחותכם, אסור להיכנס לבריכה שלא בשעות הפתיחה וללא נוכחות מציל.

רחצה נעימה.

בקרב התושבים התעורר זעם גדול והם כינסו פגישה לדון בנושא. אביב, המארח בביתו את הפגישה, פותח: "אני מרגיש שזה עליית מדרגה, שיש גבול כמה אני מוכן לספוג מהקייבוץ. זה התחיל עם עליית המחירים בכל־בו²⁶ ועכשיו הבריכה. מה יהיה אחר כך? ידרשו תשלום על המשק חי? על הקפה במועדון? על החגים?"

26 הקייבוץ החליט על תעריפים שונים בכל־בו – לחברים ול"חיצוניים". לחברים המחירים הם מחירי עלות וכל השאר משלמים מחירים המגלמים בתוכם גם רווח.

חזוי השכירות של התושבים מול הקיבוץ פעלו עד כה בשיטת "הכול כלול", משמע: שכר הדירה כולל תשלום עבור שירותים מהקיבוץ. עם העמקת ההפרטות התחילו החברים לשלם עבור שירותים, ומן התושבים התחילו לדרוש יותר ויותר תשלומים עבור שירותים שונים (כביסה, טלפון, אינטרנט ועוד). עד עתה ספגו התושבים את התוספות, אך הוספת הבריכה לשירות בתשלום נתפסת בעיניהם כחוצפה של ממש.

לילך, שלקחה את רשות הדיבור אחריו, מבקשת למקד את השיחה ברמה החזוית-עסקית. "זכותם לדרוש תשלום", היא אומרת. "אבל אני חושבת שהדיון צריך להיות ברמת החוזה וברמת המשא ומתן על המחיר שהוא לא סביר. וגם אם הם רוצים שיגויים בחוזה אז גם אנחנו רוצים. אנחנו רוצים שיבטיחו לנו שירות בזמן, שיעשו תיקונים, שלא ישגעו אותנו". "זה עניין עקרוני" אומר לה אבי, "הם כל הזמן אומרים שכאן זה קהילה ושנחנו חלק מהקהילה". ואביב מוסיף: "אם הם רוצים את זה ככה, אז אני עכשיו יכול להוציא להם חשבוניות על כל שעות העבודה שדפקתי פה בלתלות להם דקלים [אביב הוא משתתף קבוע בצוות חג הסוכות - ת"ח]. מה, לא הייתי לוקח ימי חופש לעזור להם, כי כשבאתי הנה הסבירו לי שאני חלק מהקהילה".

אבי ואביב גרים בקיבוץ שנים רבות ומרגישים חלק מהמשפחה הגדולה וקשה להם לקבל את ההתחשבות החדשה בתוך המשפחה. לפגישת התושבים השנייה הוזמנו עופר, מנהל הקהילה, ורננה, המזכירה, במטרה לשתף אותם בתחושות התושבים ולחפש פתרון למצב. גם פגישה זו נערכה בחצר ביתו של אביב. גם הפעם אביב פותח את השיחה ואומר: "נושא הבריכה השאיר תחושה מאוד קשה כאן בין האנשים, אני יכול להעיד על עצמי שמאז שקיבלנו את ההודעה אני מסתובב פה בתחושה מאוד קשה. [...] אתם צריכים להבין, אנשים בונים פה חיים. שתי בנות נולדו לי פה. כל החיים שלי פה, אי אפשר להגיד לי שאני בסך-הכול שוכר דירה".

רננה מבינה שהחוזה הוא רק חלק מהבעיה. היא מבטיחה שהקיבוץ יכבד את החוזים שהוא חתום עליהם, ומוסיפה: "חוץ מהחוזה, יש את העניין העקרוני של התושבים והתחושה שלהם כחלק מהקהילה". על כך אומרת לה לילך: "יש תחושה שאתם עכשיו רוצים להפוך את זה למשהו שהוא לגמרי עסקי. זה לגיטימי, אבל אז במקום שיחה כמו זאת שאנחנו עושים עכשיו, ישב העורך דין שלכם עם העורך דין שלנו. זה לא מה שאנחנו רוצים, וזה לא מה שהיה פה עד עכשיו. הרבה דברים מול הקיבוץ נסגרו בחברות ובעל פה ולא בחתימת חוזים".

עופר מופתע במידת מה מעוצמת הרגשות העולים בדיון ומנסה להסביר מה קרה: לדבריו, לקראת בניית השכונה הקהילתית יצאה הנהלת הקיבוץ לסיור בקיבוצים אחרים ולמדה את הנושא. אלא שיש הבדל עמוק בין שוכרי דירות בבעלות הקיבוץ לבית שכונה שהדיירים שבה הם בעלי הנכס. הוא אומר:

הסיור היה במחשבה מקדימה לקראת השכונה שקמה פה. הבנו שמידת ההצלחה תלויה באופן שבו משכילים לשלב את תושבי השכונה בקהילה כך שהם באמת ירגישו חלק, והקהילה באמת תרגיש שהם חלק. לא השכלנו להבין שזו בעיה שאנחנו צריכים להתמודד איתה כבר עכשיו. יש לנו כאן שני סוגים: יש שוכרים ויש תושבים, ואלו כנראה שני סטוסים שונים. אולי עשינו טעות כשלא הבנו את זה עד עכשיו. אני אדווח בהנהלת קהילה הקרובה על הנושא הזה ואנחנו נזמין נציגים שלכם לדיונים בעניינכם כמובן. אין מקום לנציגי תושבים כשדנים במתפרה.

ההבחנה שעושה עופר בין "תושבים" ל"שוכרים" אינה מובנת מאליה. הרי כל התושבים הם שוכרי דירות בקיבוץ. בהבחנה זו מבקש עופר להבדיל בין מי ש"סתם" שוכר דירה ורואה בקיבוץ פרבר שינה נוח, לבין מי שמעורה בחיי הקהילה ורואה עצמו חלק ממנה. יחד עם זאת הוא מזכיר שהתושבים אינם ממלאים תפקידים פוליטיים-בירוקרטיים של הקיבוץ. לפנים משורת הדין, היות והם חלק מהמשפחה, הם מוזמנים להביע את דעתם במוסד הרשמי של הנהלת הקיבוץ. אלא שהתושבים ממשכים להקשות: היכן יעבור הגבול החדש? "הבריכה היא מקום מרכזי של הקהילה, כמו הקפה במועדון וכמו החדר אוכל וכמו החגים" אומר שחר לעופר, וממשיך:

אז מה, בפעם הבאה תבקשו כסף על הקפה במועדון או שנשלם לראות את ההצגות של דריו [רכז התרבות של הקיבוץ - ת"ח]? אם אתם רוצים אתם צריכים לפתוח את כל החווה. לא רק את הבריכה. כמה עולה תאורת רחוב וכמה המועדון וכמה השכר דירה עצמו. אי אפשר לעשות את זה רק כשנות לכם. אפשר לתמחר כל דבר. והמחיר על הבריכה עצמו הוא לא מחיר סביר.

"למה לא סביר?" מתעצבנת רננה, "אתה יודע כמה עולה להחזיק את הבריכה? פרסנו את תחזוקת הבריכה למספר האנשים בקהילה, ותאמין לי שאתם משלמים פחות מהעלות של זה". עופר מסביר:

גחלת עובר שינויים. אמנם בקצב איטי מאוד ובאופן שמתאים לגחלת, אבל מתחולל כאן שינוי לכיוון פחות שיתופי שמפריט יותר דברים. חלק מהשינוי הזה הוא לתמחר כל דבר בקהילה, לבדוק כמה הוא עולה לנו ואיך אנחנו מממנים אותו... לקחנו את כל הוצאות הקהילה וחילקנו ל-200 שזה בערך מספר הנפשות הבוגרות. הורדנו הוצאות שאתם כבר משלמים עליהן או שלא קשורות אליכם ויצא לנו שהתחשיב הוא 1200 ש"ח לנפש... זה לא ניסיון לעשות עליכם כסף, זו פשוט מחשבה איך להתחלק בנטל.

עופר מציג היגיון כלכלי-קואופרטיבי שלפיו כל המשתמשים מתחלקים בנטל ההוצאות. את החלת התשלום על הבריכה, שהתושבים תופסים אותה כפעולה של הדרה, מציג רוני כביטוי של הכלה. אלא שמבחינת התושבים, תחושת ההכלה בקולקטיב נובעת ממה שאבי מכנה שיטת ה"הכל כלול": תמורת שכר דירה גבוה יחסית לשוק, נהנים התושבים מאותם שירותים נלווים כמו החברים, ולמראית עין אין כמעט הבדל ביניהם.

התושבים מציגים לעופר היגיון כלכלי חלופי: "בתור מי שעבד כתמחירן ראשי במפעלים", אומר אביב, "הרי רוב ההוצאות יישארו אותן הוצאות גם אם כל התושבים יקומו וילכו. זה מטעה להציג את זה כאילו אתם מפסידים עלינו. וגם אם התחשיב נכון, עדיין יש לכם, לפחות במקרה שלי, 30 אחוזים רווח. מי היום משכיר דירה ברווח כזה? אתם יכולים להיות מרוצים מאוד".

רננה מצביעה על הדמיון בין תגובת התושבים לתגובת החברים. "אתם חייבים להבין שגם החברים כאן עוברים אותו תהליך ומשלמים על יותר ויותר דברים" אומרת רננה, "וגם להם זה קשה. ואנחנו כל הזמן מתמודדים עם חברים שלא מבינים למה הם פתאום משלמים על זה ועל זה".

בשלב זה של הפגישה אומר עופר בצחוק (שיש בו כמובן מן האמת): "אתם תמיד יכולים לבוא להיות חברים". המשתתפים בשיחה הם בדיוק האוכלוסייה שחסרה לקיבוץ - משפחות צעירות עם ילדים, משכילים, עובדים בעלי מקצוע שהכנסתם סבירה. "אתם יודעים שאם היה כאן שכר דיפרנציאלי או חבר בעצמאות כלכלית כבר מזמן היינו חברים", אומרת לילך. "מה אכפת לכם", מכריז אביב, "בואו נהיה חברים ונחזור כל יום הביתה בארבע וחצי". "בשלוש וחצי" מתקן רפי וכולם צוחקים. אם חברי הקיבוץ רואים בתושבים מיליונרים הרי שהתושבים רואים בחברי הקיבוץ עצלנים שאינם נאלצים לעבוד למחייתם. ריב מחזיר את הדיון לטיב היחסים בין הקיבוץ והתושבים, ורומז על פתרון אפשרי:

"בעסק שלי, כשלקוח לא מרוצה אני מנסה ללכת לקראתו. ולפעמים, גם כשאני כבר ממש לא יכול לעשות לו הנחה, אני אומר "אתה יודע מה, בשביל ההרגשה הטובה". אני לא הולך לעזוב, אני הולך להישאר כאן עוד הרבה הרבה זמן. אבל אני אומר, בשביל ההרגשה הטובה. זה כבר לא עניין עסקי נטו, זה עניין של אינטליגנציה רגשית".

בהקשר זה, מעלה אביב את היחסים הבעייתיים עם זוהר, האחראי על השכרת הדירות וגם על הבריכה: "כל ניסיון למשא ומתן נתקל בתשובה יש לי תור של עשרים איש שמחכים בשער. אתה רוצה ללכת, תלך'. זאת לא צריכה להיות הגישה שלכם. מה אתם יודעים על העשרים איש שמחכים לכם ליד השער? אתם רוצים פה כל אחד ובכל מחיר?". אריאל מצטרף: "אתם צריכים לחשוב על זה שגם לכם יש אינטרס לשמור פה את האנשים האלה. ואתם כן צריכים להשקיע בזה". היחס העסקי הקר של זוהר, שאינו רואה אותם כאנשים קשורים ומחויבים למקום, נראה להם מנוגד לטובתו של הקיבוץ. התושבים חשים שהם חלק מהמשפחה. מבחינתם, הרעיון שיחליפו אותם ב"סתם שוכרי דירות" אחרים הוא בלתי נתפס.

הדיון על בריכת השחייה הפך לדיון בשאלה מי הוא בעצם בן משפחה ואיך קובעים זאת. התושבים אינם מוחים רק על הרעת תנאים בחווה, הם מוחים על שלא רואים בהם חלק לגיטימי מהמשפחה הגדולה - משפחה שהם רואים עצמם חלק ממנה. גבולות המשפחה אינם ברורים. במשך שנים היה השיתוף הכלכלי קו התוחם בבירור את חברי משפחת הקיבוץ, קו שעמד בהלימה עם אוכלוסיית הקיבוץ ככלל. כיום, עם התרבות האנשים המתגוררים בקיבוץ בלי להיות חלק מהשותפות הכלכלית, מתקיים משא ומתן מחדש על גבולות המשפחה. תושבי הקיבוץ תובעים את מקומם כבני משפחה ולא רק כעוברי אורח. פגישות התושבים עם נציגי הקיבוץ לא הניבו פשרה. הקיבוץ עמד על דעתו בעניין התשלום על השימוש בבריכה. הרחוב הקיבוצי המשיך לתסוס, וחווה פרסמה בעלון דברי חברים מתוך משאל רחוב שעשתה ביוזמתה.

הורסיו: אם החברים משלמים, אין סיבה שהתושבים לא ישלמו. המשכורת שלנו עוברת לקיבוץ, המשכורת שלהם היא שלהם.

ג'ורא: אני בעד תשלום. אבל מתנגד לחיוב ספציפי על כל שירות בנפרד. צריך להיות שכר חודשי על שימוש כולל בשירותים לתושבי המקום.

גיורא מאמין שהעלאת שכר הדירה בסכום שהיה מכסה את הוצאות הבריכה לא הייתה גוררת התנגדות מצד התושבים. אולם הבחירה להחריג את הבריכה מכלל השירותים פוגמת בתחושת הבית של התושבים משום שהיא חלק משמעותי במרחב הציבורי. המתנגדים לתשלום נפרד של התושבים על שירותי הבריכה מעלים שתי טענות עיקריות: שכר הדירה מגלם ארנונה עבור כלל השירותים ביישוב, והתושבים הם חלק בלתי נפרד מהמרקם החברתי. רבים מהמתנגדים מציינים את שני הנימוקים כאחד:

זאביק: אני מתנגד בכל תוקף. התושבים הם חלק מאיתנו ומשלמים על עלות המקום. לא ייתכן שבכל פעם יצוץ חיוב נוסף, כי זה חלק מהשירותים שמשולמים. האנשים שגרים איתנו מתחלקים ותורמים במסיבות ושמירות.

רבקה: אני נגד ההחלטה. אלה אנשים שמתתפים ופעילים בחגים שלנו ותורמים הרבה מאוד, עושים תורנויות חגים ללא התחשבות איתנו. הם חלק מהחברה. בחוויים שעושים עם התושבים יש ארנונה גבוהה על השירותים במקום. אי אפשר לדבר פתאום על בריכה בנפרד. מצב זה מעכיר את האווירה.

ההפרדה בין החברים לתושבים מסובכת במיוחד בהכלאה המושגית של "בנים תושבים", ועוד יותר לגבי ילדיהם. אשתו של בן-תושב מסבירה לי מה נראה בעינייה אבסורד: "איזה מין הגיון זה שחמותי יכולה לקחת לבריכה את הילדים של הבן שעזב, אבל לא את הבנות שלי?" לא ייפלא אפוא, כי בסקר הבריכה שפורסם בעלון אמרו חברים: "לגבי בנים תושבים - צריך לדון בנפרד". התושבים מצידם התרעמו על האפליה הכפולה: בינם לבין חברי הקיבוץ, ובינם לבין הבנים. בסופו של דבר הוחלט במזכירות ובהנהלת הקהילה לחייב את כל התושבים - בנים ושאינם בנים - על השימוש בבריכה. יחד עם זאת הוחלט כי למען השוויון בין הסבים חברי הקיבוץ - כל הנכדים פטורים מתשלום. הבנים התושבים עצמם לא זכו בפטור מתשלום דמי כניסה.

המשפחה הקיבוצית הגדולה מתקיימת לכאורה מתוקף יחסים חוזיים - חווי השכירות של התושבים או תקנון הקיבוץ שאליו מחויבים החברים. מדי פעם בפעם, שינוי החוויים או מימושם עומד בסתירה לתפיסת הקיבוץ כמשפחה גדולה, או שמא יש לומר כעסק משפחתי. סיפור הבריכה מאפשר לראות את הקשרים המרובים המתקיימים בקיבוץ ואת פעולות הטיהור וההכלאה של הקטגוריות

שונות. שתי הקבוצות הבולטות הן חברים ותושבים: אנשים שהם חלק מהשותפות הכלכלית ואנשים שאינם חלק ממנה. אלא שבחיי הקהילה התושבים מוכלים לתוך הטוטליות הקיבוצית בדרכים רבות. הם שותפים לארגון פעילויות תרבות וחברה ומובילים רבים מהאירועים שהקיבוץ מפיק לילדים. רבים מהתושבים (בעיקר התושבות) גם משתלבים בשוק העבודה הקיבוצי ואפשר לראותם בחדר האוכל, בבתי הילדים ובקומונה. הדירות להשכרה נמצאות במרכז הקיבוץ, סמוך לגן המשחקים, ומזמנות אפשרויות רבות למפגש עם החברים. באופן פרדוקסלי, עצם הניסיון ליצור הבחנה בינם לבין חברי הקיבוץ נהפך אמצעי להגברת תחושת השייכות. סיפור הבריכה, שכולו פרקטיקה של הבחנה, יוצר התארגנות ודיאלוג עם החברים, ודרכו מתגלים התושבים כחלק חשוב ומשמעותי של המשפחה הגדולה. הניסיון להפריד בין הצד החברתי לצד העסקי ממחיש עד כמה מסובך לעשות זאת בחיי הקיבוץ.

סיכום ביניים: הקיבוץ כמשפחה

התחלתי את הדיון בקיבוץ כמשפחה בתיאור הבית הקיבוצי והילדים "הקולקטיביים", והמשכתי בתיאור המורכבות של הקבוצות השונות (תושבים, חברים, ובנים תושבים) בתוך המשפחה הגדולה. לטענתי, תחושת הבית המשותף והילדים המשותפים יוצרת את התנאים להכלת כלל הקטגוריות לכדי משפחה אחת גדולה.

עצם אופיו של המרחב הקיבוצי המתוכנן אינו מבחין בין חבר לתושב. כולם עוברים במרכזו, מזדמנים למועדון ולחדר האוכל, מהלכים במדרכות הצרות ונפגשים עם כולם. התושבים נטמעים במרחב הפיזי והחברתי: הרכב שלהם חונה במגרש החניה המרוחק ולא ליד הבית, תיבת הדואר שלהם ממוקמת בחדר האוכל, ומרפסתם פתוחה למרחב הציבורי. רובם גרים בדירות שכורות סמוכות למרכז הקיבוץ, מה שיוצר נראות מוגברת במרחב והופך אותם לחלק בלתי נפרד ממנו.

המשפחה הקיבוצית מתהווה מתוך חיי היומיום המשותפים היוצרים מפגש מתמיד ורשת חברתית מסועפת ומורכבת. קשרים ומפגשים נוצרים בעבודה, בשכונה, בעבודת ועדות, בהכנת החגים, אבל בעיקר סביב הילדים – חברים ותושבים נפגשים מדי יום בפעוטונים ובגנים. השעות במגרש המשחקים, ההליכה לבריכה, למועדון ולחדר האוכל מתרחשת לעתים קרובות "כי הילדים רוצים".

זכויות יוצרים:

קרדיט תמונת עטיפה: יוחנן סימון, דמויות בקיבוץ (פרט). באישור איה סימון בן צדף,
בתו של האמן

עמודים 45 למעלה, 55

באדיבות אביב פרס

שאר התצלומים באדיבות הכותבת, ד"ר תמה חלפין.

ציטוטים:

שיר בעמוד 55

באדיבות אתל קופלמן בנט

עמודים 56, 65, 66, 67, 74, 75,

באדיבות ארכיון "גחלת"